

Марина В. Кебара
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

ЈЕЗИЧКА ИГРА У ДЕЧЈЕМ ДИСКУРСУ КАО ПРЕЦЕДЕНТ ПОЕТСКЕ УПОТРЕБЕ РЕЧИ

Апстракт: У раду, са аспекта психолингвистике, заступамо поставку да одступање од норме у дечјем говору и дечјем језичком стваралаштву може бити несвесно (случајно, као и последица грешке) али и свесно, намерно, што представља основу да се у овом последњем облику разматра као поступак (чин) за грађење језичке игре (ЈИ). Тиме се дечје стваралаштво приближава поетској употреби речи, чинећи њену прецедентну форму. Предмет нашег истраживања је прецедентни модел ЈИ у дечјем дискурсу, у поређењу са дискурсом одраслих, на корпусу дечјег, фолклорног и уметничког стваралаштва. Догађај општења путем метајезичких исказа, односно, одступањем од норме ради појашњавања истине човекових међуодноса и слике света немогућ је ван речи у говору, што је сасвим у складу са Бахтиновим упоређивањем, тј. довођењем у везу речи у животу и речи у поезији, те се у раду целокупно наше разматрање одвија кроз призму Бахтинове нове реторичке парадигме.

Кључне речи: психолингвистика, језичка личност, језичка игра, дечји дискурс, говорни догађај, прецедентност, поетска употреба речи, Бахтинова нова реторичка парадигма.

1. УВОДНО ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКО РАЗМАТРАЊЕ

Изучавање човека као језичке личности (ЈЛ) претпоставља интердисциплинарни приступ и неодојивост три научна правца: когнитивне лингвистике, која се бави језиком као општим сазнајним механизмом, лингвокултурологије – бави се особеностима кодирања културних значења у језичкој јединици и најзад, психолингвистике, чији је предмет изучавања егзистирање смислова у човековој свести, тј. својства интерпретације реалности од стране конкретних носилаца језика. Прецедентност (Гудков 2001, Караулов 1987, Красних 2001, Нахимова 2007, Слишкин 2004, Сорокин 2003) представља управо једну од појава, подвргнутих комплексној анализи са аспекта сва три наведена правца, будући да се иза сваког прецедентног феномена (ПФ) открива комплекс лингвистичких и феноменолошких когнитивних структура. Полазећи од реченог, предмет нашег рада представља разматрање језичке игре (ЈИ) као лингвокреативне делатности (Гридина 1996, 2006) кроз описивање поступака прекодирања смислова прецедентних феномена или прецедентног модела ЈИ у дечјем дискурсу, у поређењу са дискурсом одраслих, а на корпусу дечјег, фолклорног и уметничког стваралаштва. Посебан акценат стављамо на специфичност поступка језичке трансформације вербалних прецедентних феномена, праћене

изменом феноменолошких компоненти прецедентних феномена. Језичка игра у функцији креативног кода уметничког текста (Гридина 2006а) представља стратегију усмерену на деаутоматизацију говорно-мисаоних асоцијативних стереотипа, те је као такву посматрамо у својству деривата изведеног из асоцијативног потенцијала језичких форми и значења (садржаја) и њихове нове интерпретационе обраде и дискурсу.

1.1. О прецедентним феноменима и пратећим терминима

Прецедентни феномени чине језгро *коинитивне базе* (КБ), коју формирају *коинитивне структуре* (КС), а оне представљају својеврстан структурални материјал како за прецедентне феномене, тако и за когнитивну базу у целини. Иза сваког ПФ истовремено стоји комплекс лингвистичких и феноменолошких структура, па као њихов производ настају вербални ПФ (*прецедентно име* и *прецедентни исказ*). *Прецедентна ситуација* (ПС) је вербализован ПФ и представљена је у КБ у виду комплекса феноменолошких когнитивних структура, мада при актуализацији ПС у комуникацији делују лингвистичке когнитивне структуре. Следи да ПФ чине одређени систем, организован као главни саставни елемент КБ, а одређен низом карактеристичних својстава, од којих издвајамо предност хоризонтале у односу на вертикалу. То значи да су елементи који граде наведени систем корелативни само по опозицији вербализованост/невербализованост: прецедентно име (ПИ) и прецедентни исказ (ПИС) улазе у КБ према целокупности диференцијалних ознака и значења, тј. смислова, али истовремено су чувани у виду КС као вербални елементи. *Прецедентни текстови* (ПТ) и ПС улазе у КБ као инваријанте перцепције, чувају се у виду КС, испољавајући се као вербализовани феномени.

Прецедентни исказ представља чисто лингвистички феномен, обавезно и редовно продукован у говору, за разлику од других ПФ који могу да буду потенцијално фреквентни. Са аспекта форме ПИС може да буде изражен или текстом – извором (у раду за овај текст током анализе користио термин прототекст, текст донор или денотат првог реда, на пример краћи дечји стихови) или неком чисто језичком јединицом (синтагмом, реченицом, фразом), изграђеном по законима језика, али са добијеним статусом ПФ. Иза ПИС увек стоји ПФ: ПТ и/или ПС. Са аспекта система, структура ПИС може да се представи на следећи начин:

1. *површинско значење* једнако збиру значења компоненти исказа;
2. *дубинско значење* – представља семантички резултат комбинације компоненти ПИС које формирају његову лексичко-граматичку структуру;
3. *системски смисао* – представља скуп дубинског значења исказа и знања ПФ (текст, ситуација) заједно са конотацијама повезаним са њим.

1.2. Унутрашњи садржај речи у функцији прецедентности

Из низа различитих тумачења унутрашње форме речи у савременој лингвофилозофској мисли (Хумболт 1988, Сосир 1989, Потебња 1976, 1999, Јакобсон 1966, Чомски 2005, Бахтин 1979, 1980, 1990, 2010) издвојили смо две међуповезане и истовремено супротстављене традиције. У оквиру прве развија се идеја тзв. „власти језика“ у својству активности која није предмет човекове рефлексije, тј. човек не размишља о њој већ јој се несвесно потчињава, сходно односу према слици света израженој том језичком активношћу. Према другој концепцији испољава се стваралачки однос говорећег човека, односно, језичке личности према форми језика, што значи да непроменљиви механизми у процесу свог системског и јединственог презентовања образују језичку форму, снабдевајући је истовремено способношћу генерисања бесконачног репертоара говорних догађаја, корелативних са условима наметнутим у току одређених мисаоних процеса. Ова друга концепција представља позицију са које разматрамо дечје творевине базиране на аномалијама, а у својству прецедентног феномена, уз истовремено заступање поставке да одступање од норме у дечјем говору и дечјем језичком стваралаштву може бити несвесно (случајно, као и последица грешке) али и свесно, намерно, што ствара основу да се у овом последњем облику разматра као поступак (чин) за грађење језичке игре. Тиме се дечје стваралаштво приближава поетској употреби речи, чинићи њену прецедентну форму. У чину говорног стваралаштва прате се моменти суретања језичке системности и креативне снаге стваралачког субјекта (ЈЛ). У дечјој парадигми одвија се дијалог између напред поменуте језичке системности и стваралачке способности, испољене као потенцијал субјекта ствараоца, тачније, индивидуалне језичке личности, што значи да део унутрашње форме језика постаје објекат рефлексije у процесима метајезичке свести. Наведени аспект интерпретације унутрашње форме представља аспект свесности, укључивање у сферу човекове метајезичке комуникативне делатности. Још је Р. Јакобсон истицао да се „сваки процес учења језика, а нарочито матерњег језика, широко користи оваквим метајезичким операцијама; а афазиса се често може дефинисати као губљење способности за метајезичке операције [...] Усмереност на поруку као такву, довођење у фокус поруке зарад ње саме, – то је поетска функција језика“ (Јакобсон 1966: 294). Готово свака поетска порука јесте дискурс с неком врстом навода, „дискурс са свим оним особеним, замршеним проблемеима које ’говор унутар говора’ ставља пред лингвисте“ (Јакобсон 1966: 313с).

1.3. Бахтинова Нова реторичка парадигма као теоријска основа истраживња

Друга поставка коју заступамо у раду и на основу које спроводимо истраживање и анализу изражена је тврдњом да језичка игра, као посебан елемент игре уопште, по спољашњој форми представља чисто ритуалну, стандардну активност, али претходно осмишљену и *изнујира* организовану, засновану на одговарајућој замисли, тј. на концепцији поступка (чина) језичке личности, те се као таква темељи на њеној намери за постизање циља страног тој *сиољашњој* активности; следи да је ЈИ динамична појава и по својој суштини процес, будући да је њено иманентно својство чин, деловање, који задржава унутар ње своју целовитост и стабилност. У позадини наведене поставке налази се Бахтинов оксиморонски термин „реторика поступка“ (Бахтин 2010), који истовремено представља основу његове нове реторичке парадигме. Ова парадоксалност продуктивног је карактера, јер стваран човеков чин (поступак) увек представља по себи говореће биће у својству објекта стварности и производ је језичке личности, а не језичког система. Догађај општења путем метајезичких исказа, односно, одступањем од норме ради појашњавања истине човекових међуодноса и слике света немогућ је ван речи, што је сасвим у складу са Бахтиновим употребљивањем и довођењем у везу речи у животу и речи у поезији, изнетом у његовом чланку *Слово в жизни и слово в поэзии* (Веб1), а исту мисао износи и у књизи: *Марксизам и филозофија језика* (Бахтин 1980). Бахтин је одступио од лингвистичке парадигме језика¹, показавши да је реч језика „полутуђа“ реч и да ће постати „своја“ тек у говору, у условима када је говорећи (ЈЛ) испуни својом интенцијом, својом интонацијом, својом смисаоном и експресивном усмереношћу. Насупрот упрошћавању речи при њеном изучавању као речи уопште, изучавање у оквиру језичке игре у својству метајезичког контекста успоставља њену функционалну карактеристику као функције непрекидног стваралаштва човековог мишљења.

2. ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОБЛЕМ И РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ

Одређујућу црту (психо)лингвистичке специфичности говорне делатности детета представља лингвокреативност испољена како на нивоу речи, тако и на нивоу текста. На нивоу речи изражена је у виду лексичко-семантичких иновација и преосмишљавања узуалне лексике; на нивоу текста испољава се у виду језичке игре и наративне делатности детета, а темељи се на његовој способности да перципира и продукује комично. Дечји смех близак је, изражено термином М. Бахтина „празнично-карневалском“

---

¹Ова парадигма се заснива на анализи или само речи (реч уопште, реч по себи) или само реченице (реченица уопште, реченица по себи). Вид. шире о томе у: Бахтин 1980.

(Бахтин 1990) смеу, с којим су у посебној корелацији изврнути свет, шаљиво изругивање и исмевање страшног. Појмови *језичка личности (ЈЛ)*, *језичка игра (ЈИ)*, *ми-гојаћај* и *прецедентности (прецедентни феномени – ПФ)* представљају основне оперативне елементе нашег методолошког поступка.

Начин (средства) изражавања језичке игре у дечјим говорним творевинама, превасходно оним заснованим на језичким антиномијама и аномалијама, налази се у функцији метајезичког исказа, а одликује се тиме што језичка личност, производећи исказ кроз туђ говор са тенденцијом одступања од уобичајене, опште, колективне слике света, тј. са интенцијом одступања од устаљене норме, износи сопствену позицију и изражава личну слику света. Описани принцип у потпуној је сагласности са основним начелом Бахтинове нове реторичке парадигме, будући да се творац ЈИ може посматрати као (мета)аутор – реторик. Језичка личност (по Бахтину говорећи) принуђена је да се супротставља језику нивелисаном кроз норму како би изразила скривени смисао и омогућила стварање сопственог исказа.² Систем језика са аспекта Сосировог (Сосир 1989) учења потпуно је независан од било каквих „индивидуално-стваралачких аката, намера и мотива“ (Бахтин 1980: 58), што имплицира да „не може бити говора о томе да говорна јединка осмишљено ствара језик“ (Бахтин 1980: 58). У таквом поимању „језик стоји пред појединцем као неприкосновена норма, која се с тачке гледишта појединца може само прихватити“ (Бахтин 1980: 58–59). Законитости које владају унутар тако схваћеног језичког система су „чисто иманентне и специфичне“ (Бахтин 1980: 58–59), несводљиве ни на какву уметничку или неку другу законитост, те као такве, за разлику од „идеолошке законитости – сазнања, уметничког стварања, етоса – не могу постати мотив индивидуалне свести, [...] с тачке гледишта појединца прозволне су, тј. лишене било какве природне и идеолошке (на пример, естетске) разумљивости и мотивисаности“ (Бахтин 1980: 58–59). Полазећи од овог (сосировски) схваћеног језичког система, Бахтин поставља питање „Шта је онда истинско средиште језичке стварности: индивидуални говорни акт – исказ – или систем језика? И каква је форма бивствовања језичке стварности: непрекидно стваралачко постајање или статична непроменљивост аутоидентичних норми?“ (Бахтин 1980: 70), а након проведене критичке анализе закључује: „Језик као стабилан систем нормативно-идентичних форми само је научна апстракција. [...] Језик је непрекидан процес постајања који се реализује социјалном говорном интеракцијом оних који говоре“. (Бахтин 1980: 110). ЈИ у функцији говорно-мисаоне делатности ЈЛ увек захтева

---

² Изнета тврдња базира се на Бахтиновом замењивању Сосирове опозиције *језик / говор* новом – *исказ / језик*, произашлом као резултат његове критичке анализе основних ставова два правца филозофско-лингвистичке мисли: *индивидуалистичкој субјективизма и аистиракћној објективизма*; Сосирово учење сврстао је у овај други правац (Бахтин 1980: 49–110)

другог (као и игре уопште), оваплоћује реч кроз позицију свог творца, дакле добија одређеног аутора (ЈЛ), постаје исказ у дијалогичној функцији као таква никада не може да буде једногласна.

Насупрот одраслима, који превасходно трагају за значењем а тек потом за смислом, деца најпре трагају за смислом (отуд је појава преосмишљавања речи из говора одраслих у нове смисаоне форме, ради прилагођавања сопственом језичком систему, тако честа код деце; упор. са примерима дечјих неологизама и околионализма), док значењу почињу да придају важност тек у процесу укључивања у културни семиотички систем одраслих и то искључиво подражавањем правила њиховог језичког система. У дечјем говорном стваралаштву форма и садржај чине недељиво јединство јер је коначан циљ њихове активности смисао у функцији унутрашњег садржаја речи, а не значење у функцији средства примања или преношења информације, односно, комуникације. На оваквом одређењу утемељена је тврдња да се ЈИ испољава као суштинско (иманентно) својство дечје реторичке парадигме.

2.1. Полифункционалност дечјих творевина као услов прецедентности³

Дечје творевине у својству прецедентног феномена представљају плодну основу преосмишљавања и zasiћености текста новим смисловима, па као такве одликују се полифункционалношћу, тј. вршењем великог броја функција. У раду, на материјалу дечјих творевина скупљених и објављених у књизи К. Чуковског *Ог групе до њеће* (Чуковски 1986), издвајамо, класификујемо и описујемо следеће функције, актуализоване у дечјем говорном стваралаштву: а) информативно-номинативна функција (остварење стандарда – неологизми, околионализми, и сл.); б) вредносно-оријентациона функција (оваплоћење експресије кроз чинове говорне агресије са изазивањем комичних ефеката – пошалице, ругалице, и сл.); в) атрактивна функција (привлачење саговорникове пажње поступком антонимичне, контрадикторне замене познате речи, израза или знања у виду ПФ); г) генерисање смисла (ефекат изневереног очекивања; постиже се реторичким поступком антонимичне трансформације, која је у супротности са уобичајеним начином мишљења – изокреталице, бесмислице, и сл.). Све функције на основу којих се дечје творевине јављају у својству прецедентних феномена могуће је свести на једну основну – *функцију генерисања смисла*.

---

³Будући да је језичка личност примарни објекат нашег истраживања у односу на језички систем, и то са ослањањем на Бахтинову нову реторичку парадигму, анализу у раду проводимо са аспекта психолингвистике (психопоетике) а не лингвостилистике, те стога, иако се у својствима функција дечје говорне парадигме, које издвајамо и описујемо, могу препознати особености стилских фигура супротности, нарочито оксиморона, антитезе (у атрактивној функцији) и парадокса (у функцији генерисања смисла), термине (вид. о томе шире у: Ковачевић 2000: 91–115) којима су означене ове фигуре нисмо истакли као елементе нашег методолошког поступка у раду.

ва, утолико што се све оне користе за постизање једног истог циља – стварање новог смисла, те ћемо прве три функције одредити као секундарне (средство) у односу на четврту (функцију генерисања смисла) као примарну (циљ). Критеријум на основу којег проводимо класификацију и описивање наведених функција у раду темељи се на феномену говорног доживљаја (и то на другом члану његових полова „ми-дoживљају“)⁴ у Бахтиновом одређењу: „Дoживљај (оно што се изражава) и његова спољашња објективација – сачињени су [...] од истог материјала. Нема доживљаја ванзаконског оваплоћења. Према томе, од самог се почетка не може ни говорити о начелној квалитативној разлици између унутрашњег и спољашњег. Штавише, средиште организовања и формирања доживљаја не налази се унутра (тј. не налази се у материјалу унутрашњих знакова), него напољу. Не организује доживљај израз већ обрнуто – израз организује доживљај, даје му прву форму и усмерава га“ (Бахтин 1980: 94). Издвојене функције дечјег говора испољавају се као суштинске карактеристике у подлози ЈИ на основу којих она и може да се посматра и анализира као прецедент поетске употребе речи.

2.1.1. Информативно-номинативна функција

Реч у дечјем говору увек је усмерена на другог, на сабеседника; апстрактног сабеседника (човека по себи) никако не може да буде у њиховој реторичкој парадигми, те је реч као таква производ узајамних односа оног ко говори и оног ко слуша. Дакле, основна јединица говорне комуникације у дечјем језичком систему је израз – исказ, одређен реалним условима свог настанка (ситуацијом). Конкретна (посебна) ситуација и она општа, (шира социјална средина унутар које дете егзистира; у раду је представљамо као вербализован ПФ – прецедентна ситуација, колективна слика света) одређују у целини структуру исказа и то изнутра: усмереност мишљења на потенцијални израз у корелацији са психо-социјалном усмереношћу, што упућује на спољашњост израза и унутрашњост доживљаја. Када непосредна ситуација формира исказ у складу са непосредним учесницима комуникације (исказивање у вези са датом ситуацијом) настаје говорни ми-догађај који одређује околишну форму и стил исказа и као такав налази се у подлози информативно-номинативне функције.

Ову функцију можемо описати као прецизирање или разјашњавање унутрашње форме речи путем њихове делимичне формалне модификације

---

⁴ „У односу на потенцијалног (а понекад и непосредно перципираног) слушаоца могу се разликовати два пола, два екстрема, између којих се свест о доживљају може стицати и (...) обликовати, тежећи час према једном, час према другом екстрему“. [...] Ми-дoживљај није нејасан, грегариан доживљај: он је издиференциран, [...] пораст свесности управо је сразмеран чврстости и сигурности социјалне оријентације (Бахтин 1980: 97).

или корелације са разумљивим мотиватором. Добијају се неологизми (окационализми) који образују номинативне низове паралелне узусу (за разлику од функција које следе, у овој вертикали има предност у односу на хоризонталу). Упореди у следећим примерима из дечјег говора:

– Љуљајте ме мало на љуљашци, само ја нећу сићи, ја ћу стално јошкати и јошкати [од прилога још као мотиватора, нап. М. К.] (Чуковски 1986: 49);

– Мама, види каква сам ја размрсница! И показала је канап који је успела да размрси [глагол као мотиватор, нап. М. К.] (Чуковски 1986: 27);

– Био један пастир, звао се Макар [мотиватор, нап. М. К.] И имао је кћерку Макароњу. (Чуковски 1986: 27);

– Мама, поведи и мене шишару [од глагола шишати као мотиватора, дакле, фризеру, нап. М. К.] (Чуковски 1986: 41).

У информативно-номинативној функцији изражен је принцип метајезичке рефлексije, чији је резултат когнитивна прерада рефлектованих језичких алгоритама: одступање од конкретног творбеног (деривационог) модела ради успостављања језичке симетрије (по законима дечјег језичког система). Са аспекта функционалности, дечји говор може да се посматра као дискурс у којем се наизменично смењују лични динамични системи форми и значења, изграђени у процесу акумулације (нагомилавања) говорног искуства и разумевања језика. Степен свесности, јасности и уобличености ми-догађаја у напред наведеним дечјим исказима са описаном функцијом у подлози директно је пропорционалан (психо)социјалној усмерености. Спољашњи израз у корелацији је са правацем „унутрашњег говора“ (Бахтин 1980: 96) и у њему садржане интонације и смисла, чинећи их јаснијим и разумљивијим за сабеседника. Ако погледамо примере преосмишљавања у говорним творевинама деце од три до пет година:

У бајци принцеза каже свом младожењи:

„Властелину душе моје...“

Трогодишња Ира чула је ову бајку и принцезин узвик интерпретирала на свој начин:

„Пластелину душе моје...“ (Чуковски 1986: 43);

Мати чешља четворогодишњу Људу и нехотице јој чешљем чупа косу. Људа се жали, спремна да заплаче. Мати је теши:

„Трпи, козаче, атаманом ћеш бити!“

Увече се Људа игра лутком, чешља је и говори:

„Трпи, козо, а то мамом ћеш бити!“ (Чуковски 1986: 43).

препознајемо у њима својства информативно-номинативне функције, на којој се заснива играње смисловима и стварање новог на основу вербализованог ПФ (прецедентна ситуација – ПС). Овај прецедентни феномен постоји у когнитивној бази као утврђена структура, чиме је омогућено испољавање ауторског личног односа и сопствене слике света. Овладавање од стране детета лексичким значењем, које са синхроног аспекта језика може да се посматра као скуп произвољно коегзистирајућих, узуалноутврђених компоненти значења, одвија се кроз развој системног значења речи из којег

се у језичкој свести детета рађа тежња да осмисли и преосмисли колективно искуство, постојеће у народном (националном, матерњем) језику у виду прецедентних феномена (и вербалних, и вербализованих). Последица овог процеса је уобличавање дечје говорне (реторичке) парадигме, која се карактерише тиме да говорна норма одраслих још увек не врши доминантну функцију на појаву унутарјезичких законитости у њој.

Информативно-номинативна функција у подлози је ЈИ са намерно „исквареном“ језичком формом речи и у служби је „карневалско-смеховне“ особености дечје реторичке парадигме (дете не прихвата чињеницу да је основна функција речи и говора комуникативна; за њега је превасходно игровна):

Даћу Пећењки/ бомбоне у кесењки. (Чуковски 1986: 266);
Томе, Томе, Томе.../ Једем кашу с млекоме./ Томи, Томи, Томи/ Јешћу кашу с млекоми. (Чуковски 1986: 270);
Мачка њод дрвешом седи/ и триз са млеком јегу. (Чуковски 1986: 271).

Дечје творевине са преовлађујућом информативно-номинативном функцијом могу да се јаве као прецедент (вербални ПФ – прецедентно име) поетске употребе речи:

Показао нам баишћован/ Једну шакву баишћу/ Где су у лејама, јустіо засејанім./ Красіаленице расле./ Парадиње расле./ Рошквекла, белук и рејус./ Целершун јроцвао./ Мрквомішр доцвао./ А шіаріељ оцвао. (Наталија Кончаловска у: Чуковски 1986: 347)
Навикао сам на јреријас./ на јреријас и ананас./ на ананас у чинијас и чинијас са бананас./ Али нисам навикао/ на мошккос и лојашіос./ на рибашіаи ге дос іашіос. (Л. Лазић у: *Антіологіја I* 2007: 70).

2.1.2. Вредносно-оријентациона функција

У многим случајевима информативно-номинативна и вредносно-оријентациона функција остварују се истовремено, при чему у овој другој долази до свесног играња језичким каноном кроз форму говорне агресије – изругивања и исмевања другог у ЈИ или неког ПФ (на пример, ПС страха као вербализовани феномен) уз изазивање ефекта појачане (оваплоћене) експресивности у перцепцији одговарајућег поступка ЈИ. Говорни мидоживљај у овој функцији испољава вредносну усмереност, али и пораст степена свесности, сразмерног, организованости и диференцијацији колективне слике света, односно чвршћој структури когнитивне базе. Наведеним поступком изражава се интенција ЈЛ према испољавању личне компетенције у реализацији језичких могућности. Ова форма лингвокреативног мишљења је, заједно са претходном функцијом, погодна као поступак за асоцијативну и алузивну прераду одређеног знања (ПФ). Веома је честа у дечјој реторичкој парадигми. Погледајмо пример ЈИ у дечјим ругалицама, насталим по истим законима реторичке парадигме као и у малим фолклорним жанровима овог типа (пренаглашена осећања у ритмизованој форми

носно, другог учесника у игри). Ово је нарочито актуализовано у говорним и језичким творевинама са атрактивном и функцијом генерисања смисла у подлози, о чему ће тек бити речи.

2.1.3. Атрактивна функција

Атрактивна функција се базира на привлачењу саговорникове пажње, посебно поступком антонимичне замене познатих речи, израза (вербални ПФ) или знања (вербализовани прецедентни феномени – прецедентни текст), међусобно повезаних или по аналогiji или по контрасту, што се види у примерима говорних творевина деце од три до шест година:

- *Ја сам чујав и кудрав!* – *Ја сам кудраси и чујаси!* (Чуковски 1986: 265);
- *Иљуша, не треба јести лежећи.* / – *Добро, онда ћу јести сежећи.* (Чуковски 1986: 265);
- *Јао мама, како је ово дејојадно!* (Чуковски 1986: 27);
- *Ово је сјајања вода.* – *А где је лежећа?* (Чуковски 1986: 263);
- *Јуче је време било свеже.* – *А зар је данас кувано?* (Чуковски 1986: 263).

Поступком антонимичне (често по принципу теза – антитеза) замене аутору (ЈЛ) се пружа могућност да оствари нове стилистичке нијансе, чиме привлачи пажњу реципијента (учесника комуникације, односно, другог у ЈИ) необичношћу коришћења познатих речи, израза или знања (ПФ). У оној мери у којој је колектив (колективна слика света у форми ПФ уграђених у структуру когнитивне базе) унутар којег се ЈЛ оријентише утемељенији, организованији и диференциранији, у тој мери је упечатљивији и сложенији унутрашњи свет аутора (ЈЛ) језичке игре, уз сразмеран пораст свесности, као и степена ми-доживљаја унутар ове говорне функције. У фолклорним творевинама срећемо говорне изразе који се темеље управо на атрактивној функцији и можемо их посматрати као вербалне прецедентне феномене (прецедентне исказе) у функцији текста – донора, односно денотата првог реда:

Да јадне на леђа, разбио би нос./ Газда јразних јама./ Кад јавран јобели./ Кад ор'о лејешти заборава./ Кад рибе јројоворе./ Пазе се као мачка и миш./ Сјоји као у решеју вода./ По ваздуху рибу ловиши./ Пресијашти из јразној у шуље./ Тући воду у авану./ На јрњу јрожеје јражиши./ Дашти јарцу да чува куйус (...) (Злајина жица 1992: 11–23).

Напред наведене дечје творевине означимо као прецедент (текст – реципијент), настао из текста – донора (прототекста, који већ постоји у когнитивној бази у својству прецедентног исказа, односно, лингвистичког феномена продукованог у говору и са добијеним статусом ПФ), постајући истовремено денотат другог реда за уметнички текст:

Скујила се јруја сјроја,/[...]/ Да одреде, да разлуче./ Да убеде, да закључе./ Па куд јукло, ја где сјало./ Па куд мнојо, ја где мало./ Има чуда – нема чуда! (Радован В. Карацић у: *Анџолоија I* 2007: 63–64);

*Аждаја свом чегу шџеја:/ Наказице моја леја!/[...]/ Јешићеш људе као реје,
Најмилији мој акреје./ Шџа ће с шобом биши, ко зна! Лейошцице моја трозна?
Бићеш личност неашивна,/ руобице моја дивна! (Анџолоија I 2007: 13–14).*

2.1.4. Функција генерисања смисла

Претходне три функције представљају средство остварења функције генерисања смисла, те су секундарне у односу на њу као примарну. У овој функцији степен свесности, па сразмерно и ми-дживљаја, највећи је. У њој свест језичке личности „као организован материјални израз“ (Бахтин 1980: 100) поседује снажну „делотворност“ (Бахтин 1980: 100), при чему је ми-дживљај оријентисан према актуализованом спољашњем изразу, као основној тежњи ЈЛ, усмерене на активну перцепцију и реакцију у говорној интеракцији (дијалогичност ЈИ). Уобличен израз врши повратни утицај на дживљај у својству унутрашњег изрази, услед чега долази до уређења унутрашњег света (индивидуалне слике света). Изражавајући се у духу Бахтинове реторичке парадигме „не прилагођава се толико израз нашем унутрашњем свету колико се наш унутрашњи свет прилагођава могућностима нашег изрази и његовим могућим путевима и правцима“ (Бахтин 1980: 101). Дијалогичност је једна од битних карактеристика дечје парадигме и у раду је разматрамо као облик трансформације прецедентних исказа, подвргнутих намерном структурносемантичком или семантичком преображају са циљем постизања одређених комуникативних, а посебно комичних ефеката. Оперативна снага трансформисаних прецедентних исказа (ТПИ) условљена је ефектом изневереног очекивања:

- *Пшцице звоне, звонца леше.* (Чуковски 1986: 239);
- *Даћу њарче млека и шољу њироа.* (Чуковски 1986: 239);
- *Јешићемо на кревету, а сјаваћемо на сјолу.* (Чуковски 1986: 240);
- *Сјаваћемо кају на ноје, а сандале на главу.* (Чуковски 1986: 240)
- *Узећемо враша и ошкључаћемо кључ!* (Чуковски 1986: 240);
- *Црвенкаја је њојела вука.* (Чуковски 1986: 241).

ЈИ у наведеним дечјим исказима изражена је свесно допуштеном неправилношћу (необичношћу) од стране свог аутора (ЈЛ) путем осмишљеног нарушавања системских односа у језику и својеврсне деструкције говорне (реторичке) норме с циљем стварања неканонских језичких структура и значења, који у тој деструкцији добијају експресивно значење и способност да изазову посебан стилистички ефекат. Алогизми се често користе у фолклорним стиховима, у којима је формално очувана синтаксичка правилност, али су сви појмови међусобно испречметани са циљем стварања комичног ефекта:

Ишло село/ њоред сељака,/ одједном исјод њса/ лају враша. (Чуковски 1986: 245–246);

*Трком ширче два њечена зеца,/ а за њима шпри мрива јунака,/ за њим' виче без
главе ђевојка:/ „Не ширчише, мене шричекајше,/ од њечења да ми дио даше.“
(Читанка 1987: 331).*

Ова тенденција је у својству прецедента поетске употребе речи (прецедентни исказ) из дечјег стваралаштва и народне песме прешла у уметничко стваралаштво и поезију за децу, што уочавамо у стиховима који следе:

*Имам кућу немогућу,/ у њој ложим лег у њећи,/ смркне јој се шри сванућу/ -
немој ово ником рећи. // Прозори су на њој враиша,/ можеш лећи ал' сшојећи,/
мишеве нам њсејшо хваиша/ – немој ово ником рећи. (Д. Радуловић у: *Анџологија I*
2007: 62);*

*За њом жирафа без главе шрисиише/ а њеним шираом се ниже:/ кенјур без
носа,/ глава од лоса,/ крило од авиона,/ њола шисаног слона/ [...] њајац од
каучука/ без обе ноје до кука. (С. Лазић у: *Анџологија II* 1995: 189).*

И у народним песмама изокреталицама и/или бесмислицама гради се ефекат комичног путем ЈИ са истом функцијом у основи, те се оне могу тумачити као прототекст (денотат првог реда), који повезује дете са првобитном основом хумора. У њима се све заснива на намерном нарушавању установљеног поретка и одступању од норме, обрнутој координацији ствари. У овим песмама (тзв. нонсенсне песме) сви догађаји су невероватни са аспекта чисте логике, здравог смисла:

*Асан-ају добро њојојо/ међу очи њод љево кољено,/ мршав њаге аја Асан-аја,/
мршав њаге, а жив дома дође. (Читанка 1987: 331);*

*Возила се њо мору њалија,/ Коња шира њо мору делија,/ вино њије који главе не-
ма,/ Служи му ња без рука ђевојка; (Читанка 1987: 331);*

*Све се њиве зелене,/ а аласке црне;/ [...] Кесеје му коло воде, а шриечи њеде,
Кечије му њиву ору, а моруне влаче,/ сомови му жиишо сеју, а јесејше жању,
лињаци му сламу деле, а шиијке му вршу,/ када они све овршу, а аласи јегу. (Зла-
шина жица 1992: 117).*

Фолклорни текст као текст – донор представља основу за настајање дечјег текста, који постаје прецедент (денотат другог реда) за поетску употребу у уметничком тексту:

*Имам кућу немогућу,/ [...] А сто нам је на плафону,/ дохвати га ко је већи/
крава пасе на балкону/ – немој ово ником рећи./ [...] Помислићеш – чудан
стан,/ ил' измишља, или баје,/ да си дошо у мој сан/ видио би – истина је! (Ан-
тологија I 2007: 62);*

*У Новом Саду свануло вече/ Ма шта ми рече/ Јужна Морава узводно тече/ ма
шта ми рече/ На сваком дрвету кликери звече/ Ма шта ми рече /У Штипу мече
уштипке пече/Ма шта ми рече/ У брзом возу шишали козу/ Ма шта ми рече;/ И
као треће/ Земља се вечерас не окреће; (*Анџологија I* 2007: 35).*

Специфичност феномена ТПИ условљена је његовом способношћу функционисања у својству експресеме, симбола прецедентног феномена и прототекста, као и дуалношћу ТПИ испољеном у свим аспектима функционисања датих јединица. Дуалност трансформисаног прецедентног исказа у својству експресеме испољава се у: а) истовременом деловању деструктивних и конструктивних снага и корелацији категорија норма/аномалија;

б) у перцепцији превасходно по хоризонтали у односу на вертикалу; в) у двострукој улози учесника ЈИ-е, као рецепијента и као интерпретатора нових смислова. Дакле, уметнички (поетски) текст, посматран у односу на дечју парадигму и стваралаштво као свој прецедентни феномен, може имати два денотата: прототекст, односно, извор, текст – донор (денотат првог реда) и прецедентни текст, односно, текст – рецепијент (денотат другог реда). Под прототекстом или текстом – донором подразумевамо текст, који ствара основу за појаву прецедентног феномена. Под прецедентним текстом или текстом – рецепијентом у нашем раду подразумевамо дечју творевину (то може бити одређена форма, садржај, неологизам, један, два или више стихова са значењем исказа и/или текста, исл.) као општепознату појаву којој се прибегава у комуникацији или стваралаштву одраслих. Прототекст учествује у грађењу одређене, нпр. експресеме, индиректно, тако што испуњава прецедентни текст својим садржајем, који је потом као резултат трансформације денотата другог реда одражен у датој експресивној или некој другој алузивној јединици. У том случају се денотат другог реда у односу на прототекст испољава као прецедентни текст (тј. текст – рецепијент), прецедентна ситуација или прецедентни исказ.

3. ЗАКЉУЧАК

3.1. Фолклорне творевине, како за одрасле, тако и за децу, поступком преосмишљавања садржаја, могу истовремено да се испољавају и као денотат првог (прототекст) и као денотат другог реда (прецедентни феномен). Дечји текстови се на сличан начин могу тако изучавати: фолклорне творевине се преосмишљавају или десемантизују, па нова дечја творевина од прототекста постаје прецедентни феномен који се налази у основи неког поетског текста (нпр. дечје песмице са игровном функцијом које су настале од обредних песама, а затим су као такве, нпр. разбрајалице, ругалице, изокреталице, и сл. постале прецедент у односу на неки поетски текст одраслих).

3.2. Игра уопште, па дакле и ЈИ, представља модел општег понашања са значењем нестандартног односа према дешавањима и посматрана са аспекта који заступамо у раду, представља денотат првог реда, нарочито у дечјим језичким творевинама, у којима представља свесно, намерно нарушавање језичких канона (норми). У том својству она представља одраз креативне говорномиасаоне делатности ЈЛ, изражавајући интенцију говорећег за откривање и испољавање сопствене компетенције у реализацији језичких могућности, уз истовремено поимање услова деловања говорних чинова и идентификовање од стране рецепијента усвојених правила, тзв. игровног кода општења. Та правила су остварљива само у условима ослањања на језички стереотип, чије преокретање и представља перцепцију парадокса одговарајућег поступка при грађењу ЈИ, која може да се посматра

као реализација поетске функције језика. Изнето тумачење подразумева строго разликовање ЈИ од случајних грешака.

3.3. Инваријанту језичке игре, утемељене на језичким антиномијама, тј. језичким аномалијама (парадокс, апсурд, нонсенс, тј. бесмислице, изокреталице, и сл.) представља њена метајезичност: она се увек и обавезно испољава као *језик у језику*, односно, *систем у систему*, те истовремено показује и карактеристике системности (одликује се игровном формом, испољеном на свим језичким нивоима, и игровним значењем) али и вансистемни, тј. надсистемни карактер, будући да ни једно од игровних средстава не постоји аутохтоно, само по себи већ увек у односу на језичку норму (слагање или неслагање са ЈН); следи да је ЈЛ, која употребљава ЈИ као форму свог (мета)исказа, принуђена да уместо елемената нормираног користи (бира) елементе *ијровној ѿвора (језика)*, градећи реторичке структуре са деформираном унутрашњом (мета)смисаоном конфигурацијом у тој мери да произилази нарушавање критичних параметара општеприхватљивих и допустивих за дату структуру.

3.4. У процесу говорно-мисаоне делатности дете стваралац, односно, реторичар испуњава своју реч одређеним скупом (мета)смисаоних параметара који, с једне стране, одражавају ментално-рефлективне параметре његове свести а, с друге, имају функцију деловања на ре(и)торанта, при чему метасмисаони садржај речи може да варира од сасвим ниског до сасвим високог. То ствара услове за посматрање дечјих исказа кроз призму речи – догађаја и речи – поступка (чина), што и представља један од битних услова Бахтинове нове реторичке парадигме.

ИЗВОРИ

- Антологија I (2007): *Од Змаја до Љубивоја, ризница српске ѿезије за децу*, уредио Н. Кебара, Крагујевац: Лира.
- Антологија II (1995): *Анѿолоѿија српске књижевности за децу I, ѿезија*, приредио Д. Јекнић, Београд: Мак.
- Антологија III (2000): *Избор из ѿезије за дјецу ѿјесника из Реѿублике Српске*, приредио др Цвијетин Ристановић, Српско Сарајево: Завод за уѿбенике и наставна средства.
- Змај (2007): Јован Јовановић Змај, *Ризница: ѿесме за децу и о деци*, уредио Н. Кебара, Крагујевац: Лира.
- Златна жица (1992): *Златина жица ѿреко белој светиа*, говорне народне умотворине, приредила М. Клеут, Нови Сад: Светови.
- Максимовић (2007): Десанка Максимовић, *Бајка о лабуду: избор из ѿезије и ѿрозе за децу*, уредио Н. Кебара, Крагујевац: Лира.
- Читанка (1987): *Вукова читанка*, приредили У. Крстић и Б. Живојиновић, Београд: Вајат.
- Чуковски (1986): Kornej Ćukovski, *Od druge do pete*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

ЛИТЕРАТУРА

- Бахтин (1978): Mihail Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Beograd: Nolit
- Бахтин (1979): М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Москва: Искусство.
- Бахтин (1980): Mihail Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit.
- Бахтин (1990): М. М. Бахтин, *Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса*, Москва: Художественная литература.
- Бахтин (2010): Mihail Bahtin, *Ka filozofiji postupka*, Beograd: Službeni glasnik.
- Веб 1: В. Волошинов, *Слово в жизни и слово в поэзии. К вопросам социологической поэтики*, Звезда, 1926, № 6, 244–267,
<http://crecleco.seriot.ch/textes/VOLOSHINOV-26/txt.html>
- Гудков (2001): Д. Д. Гудков, *Прецедентное имя и проблемы прецедентности*, Москва: ИТДГК Гнозис.
- Гридина (1996): Т. А. Гридина, *Языковая игра: стереотип и творчество*: монография, Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. пед. ун-та.
- Гридина (2006а): Т. А. Гридина, *Культурно-эстетические коды языковой игры в художественном тексте*, Екатеринбург: ГОУ ВПО Урал. гос. пед. ун-т.
- Гридина (2006б): Т. А. Гридина, *Онтолингвистика. Язык в зеркале детской речи*: учеб. пособие, Москва: Флинта.
- Якобсон (1966): R. Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd: Nolit.
- Караулов (1987): Ю. Н. Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Москва: Наука.
- Ковачевич (2000): М. Ковачевич, *Стилистика и прагматика стилистических фигур*, Крагујевац: Кантакузин.
- Красних (2001): В. В. Красных, *Основы психолингвистики и основы коммуникации*, ИТДГК Гнозис.
- Нахимова (2007): Е. А. Нахимова, *Прецедентные имена в массовой коммуникации*, Екатеринбург: ГОУ ВПО Урал. гос. пед. ун-т, Ин-т специального образования.
- Потебня (1976): А. А. Потебня, *Эстетика и поэтика*, Москва: Искусство.
- Потебня (1999): А. А. Потебня, *Мысль и язык*, Москва: Лабиринт.
- Сорокин (1993): Ю. А. Сорокин, *Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания*; Ю. М. Михалева, *Язык и сознание: парадоксальная реальность*, Москва: Наука.
- Слишкин (2004): Г. Г. Слышкин, *Лингвокультурные концепты и метакоцепты*: монография, Волгоград: Перемена.
- Сосир (1989): Ferdinand de Sosir, *Opšta lingvistika*, Beograd: Nolit.
- Хумболт (1988): Vilhelm fon Humboldt, *Uvod u delo o kavi jeziku i drugi ogledi*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada: Dnevnik.
- Чомски (2005): Н. Хомский, *Картезианская лингвистика. Главы из истории рационалистической мысли*, Москва: Наука.

Марина Кебара
Крагуевацкиј универзитет
језика и искуства

ЈАЗЫКОВАЯ ИГРА В ДЕТСКОМ ДИСКУРСЕ В КАЧЕСТВЕ ПРЕЦЕДЕНТА ПОЭТИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЛОВА

Резюме: В работе, с точки зрения психолингвистики мы утверждаем, что отклонение от нормы в речи ребенка и в детском языковом творчестве может быть бессознательно (случайно, как следствие ошибок), но и сознательно, намеренно и это мышление является основой предикации, что в последнем виде может рассматриваться как процесс (акт) для построения языковых игр. Таким образом детское творчество приближается к поэтическому использованию слова, представляя собой его прецедентную форму. Предметом нашего исследования является моделирование языковой игры в детском дискурсе, по сравнению с дискурсом взрослых, на материале детского, фольклорного и художественного творчества. Событие общения через метаязыковые высказывания, т.е. отклонениями от нормы в целях разъяснения истины человеческих взаимоотношений и образов мира не может произойти вне слова и это вполне в соответствии с сопоставлением Бахтина, то есть, с связыванием слова в жизни и слова в поэзии. Соответственно с этим, наше обсуждение происходит через призму новой риторической парадигмы Бахтина.

Ключевые слова: психолингвистика, языковая личность, языковая игра, детский дискурс, речевое событие, прецедент, поэтическое использование слова, новая риторическая парадигма Бахтина.